

De beëdiging van het verdrag van
Münster door de Spaanse en
Nederlandse onderhandelaars. De
zes onderhandelaars met opgeheven
vingers zijn v.l.n.r. Willem Ripperda,
Frans van Donia, Adriaen Clant tot
Stedum, Adriaen Pauw, Jan van
Mathenesse en Barthold van Gent.
Schilderij van Gerard Terborch, 1648.
Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

Tegen de

vrede!

Utrecht en de vredes- onderhandelingen in Munster

Na jaren van bloedige strijd in Europa leek de vrede in 1648 dichtbij. Verschillende landen stuurden gezanten naar Westfalen om de vredesonderhandelingen te voeren.

Namens Utrecht zat Godard van Reede van Nederhorst aan de onderhandelingstafel. Bijna was het vredesproces mislukt door de starre houding van deze machtige Utrechtenaar.

Kwam het door corruptie? Of was het zijn karakter?

In de Westfaalse steden Munster en Osnabrück kwamen in 1648 gezanten van een groot aantal landen bijeen om de godsdienstoorlogen te stoppen die Europa al tientallen jaren verscheurden. De strijd van de Nederlanders tegen de Spaanse koning vormde een onderdeel van die conflicten. Deze strijd was begonnen als een opstand tegen het onderdrukkende beleid van Filips II en zijn landvoogd Alva. De leider van die

Renger de Bruin is bijzonder hoogleraar stadsgeschiedenis bij het departement voor geschiedenis en kunstgeschiedenis van de Universiteit van Utrecht. Hij is ook conservator stadsgeschiedenis bij het Centraal Museum te Utrecht.

'Het verzet van Zeeland en Utrecht vormde een ernstige bedreiging van het vredesproces'

opstand was Willem van Oranje, stadhouder van Holland, Zeeland en Utrecht. Toen hij in 1584 vermoord werd, leek het einde van de opstand nabij, maar zijn zoon Maurits wist de Spanjaarden terug te drijven. De opstandige gewesten ten noorden van de grote rivieren kregen als Republiek der Verenigde Nederlanden internationale erkenning. Landen als Frankrijk en Engeland verleenden al dan niet openlijk steun. Maurits' broer en opvolger Frederik Hendrik wist door zijn militaire successen de positie van de nieuwe staat definitief veilig te stellen. Rond 1640 ontstond het gevoel dat de buit binnen was en dat voortzetting van de oorlog nadelig was. Aan de andere kant drong in Spanje het besef door dat de Noordelijke Nederlanden voorgoed verloren waren en dat het bondgenootschap van de Republiek met Frankrijk ook de bezittingen in de Zuidelijke Nederlanden in gevaar brachten. ►

Vredesonderhandelingen

Spaanse en Nederlandse afgevaardigden gingen in Munster om de tafel zitten. De ingewikkelde onderhandelingen brachten al snel toenadering tussen de Nederlanders en de Spanjaarden. Aanvankelijk was er in het Nederlandse kamp krachtig verzet tegen vrede met Spanje, vooral omdat de Franse bondgenoot de strijd wilde voortzetten. De vredesstroming bleek echter krachtiger en in januari 1647 werd een voorlopig vredesverdrag ondertekend, een jaar later gevolgd door een definitief tractaat. Onder beide documenten ontbrak de handtekening van de Utrechtse onderhandelaar in Munster, Godard van Reede van Nederhorst (1588-1648). De vertegenwoordiger van Zeeland tekende wel, maar tegen de zin van zijn provincie. Het

'Meesterlijk wist Godard de geledingen van het ingewikkelde provinciebestuur tegen elkaar uit te spelen'

verzet van Zeeland en Utrecht vormde een ernstige bedreiging van het vredesproces, omdat in kwesties van oorlog en vrede eenstemmigheid was vereist. Uiteindelijk wisten de voorstanders van vrede hun wil door te zetten en op 15 mei 1648 vond in Munster de plechtige beëdiging van de vrede plaats. De Nederlandse onafhankelijkheid was een internationaal erkend feit. Ook aan de meeste andere oorlogen kwam een eind. Alleen Frankrijk en Spanje vochten nog elf jaar door.

De oorlog waaraan in 1648 een einde kwam, had een lange voorgeschiedenis. Voor Utrecht begon die in 1528, toen Karel V, Duits keizer en koning van Spanje, Utrecht bij zijn uitgebreide bezittingen voegde. Om de Utrechtse burgers onder de duim te houden liet hij de dwangburcht Vredenburg bouwen. Het Spaanse garnizoen hield Utrecht onder controle toen in 1572 een opstand uitbrak tegen Karels zoon Filips II. Deze koning van Spanje was zeer gehaat door zijn onderdrukkende politiek van zware belastingen en felle kettervervolgingen. Begin 1577 lukte het de Utrechtse om de Spanjaarden te verdrijven uit Vredenburg, dat vervolgens

werd afgebroken.

Utrecht voegde zich bij de opstand. De provincie erkende Willem van Oranje als stadhouder en nam diens tolerantiepolitiek op godsdienstig gebied over. Toen de Spanjaarden terugfloegen en de opstandelingen in het nauw brachten, leidde dat tot een radicalisering. In 1579 sloot een deel van het opstandige gebied zich nader aan in de Unie van Utrecht. Het jaar daarop werd in Utrecht de katholieke eredienst verboden. De meeste Utrechtse kerken, waaronder de Dom, kwamen in handen van de gereformeerden, die nu de bevoorrechte groep vormden. De anti-katholieke maatregelen kwamen voort uit een oorlogsstemming. De toenemende dreiging van een Spaanse aanval bracht velen tot de overtuiging dat katholieken verraders waren. Soms speelden katholieken inderdaad steden of zelfs hele gebieden in handen van de Spanjaarden. In Utrecht bleef echter een aanzienlijke katholieke bevolkingsgroep bestaan. Die werd steeds meer met rust gelaten, toen de acute oorlogsdreiging afnam. Het succesvolle offensief van Maurits, de zoon en opvolger van Willem van Oranje, bracht het strijdgewoel steeds verder van Utrecht. Tussen 1609 en 1621 zwegen de wapens zelfs geheel, tijdens het Twaalfjarig Bestand. Ook na het afgelopen daarvan bleef de oorlog ver weg, al kon er plotseling dreiging ontstaan, zoals in 1629, toen de Spanjaarden Amersfoort veroverden en het Utrechtse platteland plunderden.

De vredesonderhandelingen

De strijd tussen de Nederlanden en Spanje maakte deel uit van een zich uitbreidend Europees conflict. Rond 1640 ontstond een gevoel van oorlogsmoeheid. In de Westfaalse steden Munster en Osnabrück kwamen onderhandelingen op gang met als doel een algemene vredesregeling tot stand te brengen. De Republiek der Verenigde Nederlanden schoof in 1646 aan. Elke provincie stuurde een onderhandelaar, Holland zelfs twee. Utrecht stuurde de edelman Godard van Reede van Nederhorst (1588-1648). Deze ontpopte zich als een fel tegenstander van de toenadering tussen de Nederlandse en Spaanse delegaties die al snel op gang kwam. De Hollandse af-

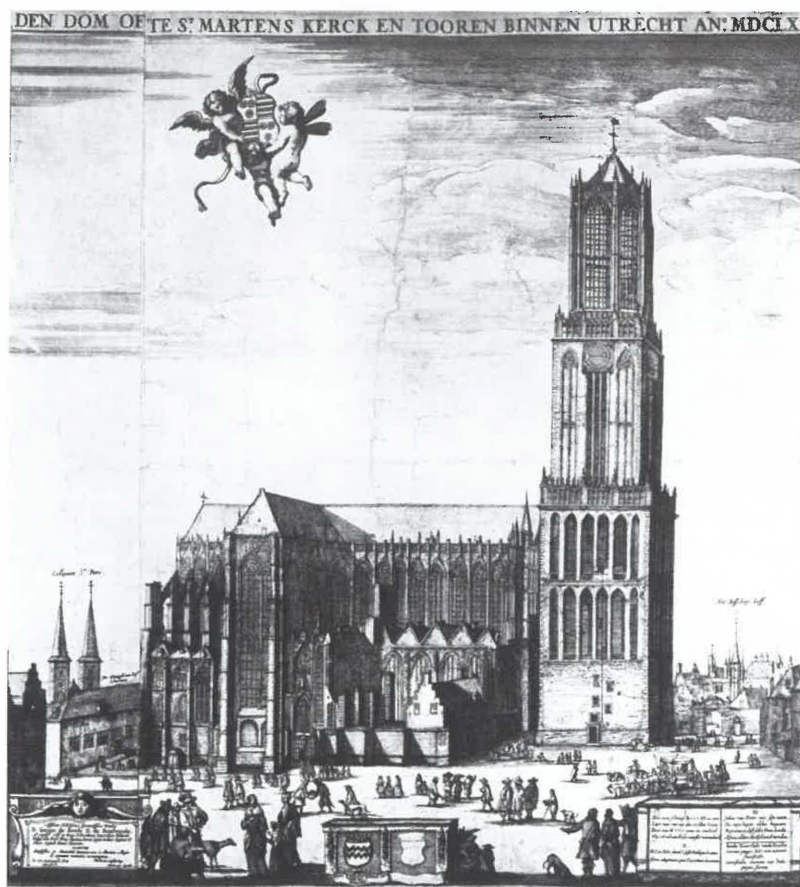
gevaardigde Adriaan Pauw was daar juist een hartstochtelijk pleitbezorger van. Met uitzondering van de steden Leiden en Haarlem was de provincie Holland al snel voor vrede met Spanje, desnoods zonder de Franse bondgenoot.

Van Reede van Nederhorst zat meer op de lijn van de Fransen, die de strijd tegen Spanje wensten voort te zetten. De Fransen wilden de Nederlanders houden aan de verdragen van 1635 en 1644, waarin samenwerking was vastgelegd. Omgekeerd wezen de Hollandse diplomaten op het feit dat de Fransen het vredesproces ronduit saboteerden door onmogelijke eisen te stellen. Vooral toen stadhouder Frederik Hendrik daarvan overtuigd raakte, kreeg de vredesstroming de overhand. Van de provincies bleven alleen Zeeland en Utrecht tegen de vrede.

Uiteindelijk ondertekenden zeven van de acht afgevaardigden zowel het voorlopige vredesverdrag van januari 1647 als het definitieve van een jaar later. De Zeeuw Johan de Knuyt tekende ondanks het afwijzende standpunt van zijn opdrachtgevers, de Staten van Zeeland. Alleen Godard van Reede van Nederhorst weigerde namens Utrecht zijn handtekening te zetten. Deze weigering was een ernstige belemmering voor de vrede, omdat bij dergelijke besluitvorming eenstemmigheid tussen de provincies noodzakelijk was. Net zoals nu bij de Europese Unie of de Veiligheidsraad het geval is, hadden de Nederlandse provincies een vetorecht.

De Stichtse Slangenkuil

Dat Godard van Reede van Nederhorst het vredesproces in Munster kon blokkeren, was een gevolg van zijn almachtige positie in de provincie Utrecht. De provincie werd evenals de andere gewesten bestuurd door Staten, afgevaardigden van de adel en de steden. Sinds 1618 had Van Reede van Nederhorst zitting in de Staten van Utrecht namens de ridderschap, de adel. Meesterlijk wist hij de geledingen van het ingewikkelde provinciebestuur tegen elkaar uit te spelen. Het lukte hem steeds meer vrienden en familieleden op belangrijke posten te krijgen. Bovendien onderhield Van Reede van Nederhorst uitstekende betrek-

kingen met stadhouder Frederik Hendrik. De macht van de stadhouder was in de provincie Utrecht aanzienlijk groter dan in Holland op grond van regelingen uit 1577 en 1618. Door hem naar voren geschoven mensen konden grote invloed uitoefenen op de provinciale politiek. Rond 1640 had Godard van Reede van Nederhorst zich ontwikkeld tot de machtige beschermeling van Frederik Hendrik. Het was dan ook geen wonder dat hij in 1645 werd aangewezen tot de Utrechtse onderhandelaar in Munster.

Aan het thuisfront nam Godards broer Johan van Reede van Renswoude de zaken waar. Het familie- en vriendennetwerk garandeerde voorlopig voldoende steun. De stad Utrecht steunde de anti-vredeshouding van de onderhandelaar in Munster van harte. Daar regeerde een orthodox-gereformeerde groep, die fel tegen vredesluiting met de roomse erfvijand was. Hun geestelijk leidsman was de bekende predikant en hoogleraar Gijsbertus Voetius. De familie Van Reede had zich in enkele generaties ontwikkeld tot een van de machtigste ►

Godard heeft het afkondigen van de vrede door de Domklokken op 5 juni 1648 nog net meegemaakt. Drie weken later stierf hij. Op 29 juni werd hij op grootse wijze in de Domkerk ter aarde besteld. Op de gravure is de Utrechtse Dom afgebeeld voor de storm van 1674. Gravure naar een tekening van S. van Lamsweerde uit 1660. Collectie Het Utrechts Archief.

Godard van Reede (1588-1648), heer van Nederhorst. Gevolmachtigde van de provincie Utrecht bij de vredesonderhandeling te Munster (1646-48). Schilderij van Gerard Terborch, 1648. Collectie Rijksmuseum, Amsterdam.

geslachten in de provincie Utrecht. Grootvader Goert van Reede van Saesfeld werd in 1557 lid van de Utrechtse ridderschap na zijn huwelijk met de rijke erfdochter Geertruid van Nijenrode. Als afgevaardigde naar de Staten-Generaal nam hij in 1581 deel aan de afzwering van Filips II.

Erfenissen

Zijn zoon Frederik erfde de heerlijkheid Amerongen, terwijl diens broer Gerard het later verworven Nederhorst kreeg. Beide broers hadden zitting in de Utrechtse Staten, de een in het Tweede Lid (de ridderschap), de ander in de het Eerste Lid (de geëligeerden). Frederiks zoon Godard van Reede van Amerongen werkte zowel zakelijk als politiek samen met zijn neef Godard van Reede van Nederhorst, de latere onderhandelaar in Munster. Die wist zijn broers effectief in te zetten in het politieke netwerk. Zelf nam hij voor de ridderschap zitting. Zijn broer Johan van Reede van Renswoude, die als geëligeerde in de Staten zat, was zijn steun en toeverlaat. De beide andere broers, Ernst en Barend Adolf, speelden een wat minder prominente rol. De zusters en later de dochters van de broers trouwden met de juiste personen, zodat ook zwagers en schoonzons in het netwerk konden meedoen. De zoons van Godard, Johan en Ernst,

alle drie Gerard geheten, werden al op jonge leeftijd gelanceerd voor een politieke carrière. Ook zij konden hun vader en oom vervolgens actief gaan steunen.

Het Utrechtse verzet tegen de vrede van Munster is grotendeels op het conto van één man te schrijven. Godard van Reede van Nederhorst bleef zijn verzet tegen vrede met Spanje voortzetten, ook toen daar een duidelijke meerderheid in de Staten-Generaal voor was en zelfs Frederik Hendrik van mening veranderde. Een mogelijk motief voor deze houding is omkoping door de Fransen, die niet wilden dat hun Nederlandse bondgenoten het strijdtoneel zouden verlaten. Geruchten over Franse steekpenningen aan de Utrechtse ambassadeur waren hardnekkig. Harde bewijzen ontbreken, maar dat komt bij dergelijke transacties wel vaker voor. In ieder geval kon de Utrechtse afgevaardigde het geld goed gebruiken: na zijn dood bleek de boedel zwaar met schulden belast.

Aangezien omkoping op grote schaal voorkwam en alle partijen met geld strooiden, kunnen Franse steekpenningen moeilijk als enige motief dienen voor het vasthoudende verzet van de Utrechtse ambassadeur. Een mogelijke sleutel ligt in zijn karakter. Bij allerlei gelegenheden bleek Godard van Reede van Nederhorst hardnekkig aan een eenmaal ingenomen standpunt vast te houden. Zo bleef hij remonstrantse sympathieën houden, ook na de veroordeling van deze kerkelijke stroming op de Nationale Synode van Dordrecht (1618-1619). Op zakelijk gebied beet hij

'Zijn zakelijke avonturen en een luxe-levensstijl brachten Godard in financiële problemen'

zich vast in ondernemingen zoals een mislukt kolonisatieproject op de plek van het huidige New York. Aangezien deze kolonie, Nieuw Nederland, tot de West-Indische Compagnie (WIC) behoorde, had Godard ook belangen bij voortzetting van de strijd tegen Spanje. De WIC was opgericht om het Spaanse koloniale rijk aan te tasten. Verder had Godard aande-

len in de wapenindustrie.

Zijn zakelijke avonturen en een luxe-levensstijl brachten Godard in financiële problemen.

Hij leefde als een grand seigneur, die prachtige huizen kocht en het kasteel Nederhorst ingrijpend liet verbouwen. Aan de inrichting besteedde hij veel geld: schilderijen, meubels, zilverwerk en een goed voorziene bibliotheek. Na Godards dood trad zijn zoon Gerard als enige erfgenaam op van de boedel op, die zwaar met schulden belast bleek te zijn. Hij heeft zijn hele leven gewerkt aan het aflossen van die schulden.

De ondergang van Godard

Toen Godard van Reede van Nederhorst op 30 januari 1648 zijn handtekening aan het vredesverdrag onthield, dacht hij een sterke positie te hebben: voor vredesluiting was volgens de Unie van Utrecht eenstemmigheid vereist. De Staten van Utrecht en van Zeeland, die De Knuyt terugfloten, konden de vrede blokkeren. Bovendien had Godard zijn hoop gesteld op de nieuwe stadhouder Willem II, die in het voorafgaande jaar zijn overleden vader Frederik Hendrik was opgevolgd.

In de volgende maanden verloor Van Reede van Nederhorst echter razendsnel terrein. Het ene gewest na het andere ratificeerde de vrede en ook binnen de Utrechtse politiek begonnen de panelen te schuiven. Een publicitair tegenoffensief van de broers Godard en Johan mocht niet baten. Politieke trucs wekten alleen maar weerstanden op. De tegenstanders van de Van Reede-clan vatten moed en half april ratificeerden de Staten van Utrecht.

Enkele weken later tekende de Utrechtse afgevaardigde, inmiddels zwaar ziek, het document dat de Spanjaarden hem kwamen aanbieden. Teruggekeerd naar Utrecht heeft hij het afkondigen van de vrede door de Domklokken op 5 juni 1648 nog net meegemaakt. Drie weken later stierf hij. Op 29 juni werd hij op grootse wijze in de Domkerk ter aarde besteld.

Als antwoord op zijn pleidooien voor trouw aan het gegeven woord kreeg Van Reede van Nederhorst steeds te horen dat de Fransen zelf onbetrouwbaar waren en dat deze bondgenoot een groter gevaar voor de Nederlandse zelfstandigheid vormde dan de

Spaanse vijand. De geschiedenis heeft Godards tegenstanders gelijk gegeven. Onder Lodewijk XIV ontwikkelde Frankrijk zich tot een agressieve natie, die zich wilde uitbreiden ten koste van zijn burens. Eerst waren dat de Spaanse bezittingen, maar vervolgens ook de Republiek der Verenigde Nederlanden. In 1672 viel Lodewijk XIV samen met Engeland en de bisschoppen van Munster en Keulen de Republiek binnen: het Rampjaar. Utrecht gaf zich zonder slag of stoot over. De Dom kreeg weer een katholieke bestemming. Eind 1673 slaagde de nieuwe stadhouder Willem III erin de Fransen weer te verdrijven. Admiraals als Michiel de Ruyter en Willem Joseph van Gendt versloegen de Engelse en Franse oorlogsvloten, maar betaalden dit met hun leven. Van Gendt kreeg een praalgraf in de Utrechtse Dom. ■

Frederik Hendrik
door Michiel Jansz
van Mierevelt, ca.
1632 – 1640.
Collectie Rijksmu-
seum, Amsterdam.

